

Irena E. Kotowska

35 lat działalności European Association for Population Studies

W 2018 roku minęło 35 lat funkcjonowania European Association for Population Studies (EAPS). Powstanie tej organizacji datowane jest formalnie na 31 marca 1983 roku¹, kiedy dokument powołania EAPS z siedzibą w Hadze podpisali prof. Guillaume Wunsch i prof. Dirk J. van de Kaa. Powołanie EAPS poprzedzone było wysiłkami wielu znanych demografów z obu stron żelaznej kurtyny dzielącej wówczas Europę, którzy pragnęli, by europejskie środowisko demograficzne było reprezentowane przez silną organizację integrującą naukowców w działaniach na rzecz rozwoju demografii i badań ludnościowych, upowszechnianiu ich wyników, wspólnego określania kluczowych kwestii dotyczących perspektyw demograficznych kontynentu oraz kierunków polityki dotyczącej ludności.

Poprzednikiem EAPS było European Centre for Population Studies (ECPS) założone w Paryżu w 1953 roku. W 1968 roku organizacja ta została przeniesiona do Hagi. Stopniowo wśród jej kierownictwa rosło przeświadczenie, że ECPS wymaga wsparcia instytucjonalnego i logistycznego. Oczekiwano, że powstały w 1970 roku Netherlands Interdisciplinary Demographic Institute (NIDI) udzieli takiej pomocy. Dr Günther Beyer, sekretarz generalny ECPS, będący także członkiem rady NIDI, przekonywał do tego prof. Dirka J. van de Kaa, dyrektora NIDI. Prof. van de Kaa

¹ D. van de Kaa, *Establishing the European Association for Population Studies in 1983. Memorandum by Dirk van de Kaa, Honorary President*, European Association for Population Studies 2011, <https://www.eaps.nl/about-eaps/history/establishing-eaps-1983>. Dostęp 30.05.2019.

zaakceptował rolę NIDI, ale jednocześnie zaproponował powołanie nowej organizacji, która będzie odpowiadała ówczesnym wyzwaniom integracji środowiska demograficznego w Europie. Znalazło to zrozumienie zarówno u dr. Günthera Beyera, jak i u prof. Erlanda Hofstena ze Szwecji, pełniącego funkcję prezydenta ECPS. Zapewnili oni także, że przekonają do tego pomysłu członków ECPS, w tym także członków honorowych, jakimi byli znani demografowie: Alfred Sauvy (Francja), Hans Harmsen (Republika Federalna Niemiec), Nora Federici (Włochy), Edward Rosset (Polska), Vasilios G. Valaoras (Grecja). Dyskusje toczone w środowisku demograficznym doprowadziły jesienią 1982 roku do udzielenia przez 30 demografów z różnych krajów europejskich pełnomocnictwa Dirkowi J. van de Kaa do powołania European Association for Population Studies. W imieniu polskich demografów pełnomocnictwo podpisał prof. Jerzy Z. Holzer, dyrektor Instytutu Statystyki i Demografii Szkoły Głównej Planowania i Statystyki. Prof. Guillaume Wunsch, którego podpis także widnieje na dokumencie powołującym EAPS, pełnił wówczas funkcję sekretarza generalnego ECPS, którą objął po śmierci dr. Günthera Beyera w styczniu 1983 roku.

EAPS jest stowarzyszeniem naukowym zrzeszającym zarówno indywidualnych badaczy, jak i instytucje naukowe. Tworzy wiodące międzynarodowe, interdyscyplinarne forum dla badań ludnościowych, w których szczególna uwaga jest zwrócona na procesy ludnościowe w Europie. Organizacją kieruje Rada (EAPS Council), w której skład wchodzi: prezydent, wiceprezydent, sekretarz generalny/skarbnik i dwóch członków. Pierwszą Radę EAPS tworzyli:

- prof. Dirk J. van de Kaa – prezydent (Holandia),
- prof. Zdenek Pavlik – wiceprezydent (Czechosłowacja),
- prof. Guillaume Wunsch – sekretarz generalny/skarbnik (Belgia),
- dr Charlotte Höhn – członek (Republika Federalna Niemiec),
- dr András Klinger – członek (Węgry).

Rada EAPS powołała dr. Nico van Nimwegena na jej sekretarza.

Polskie środowisko demograficzne ma swój wkład w powstanie i rozwój EAPS. Prof. Jerzy Z. Holzer był współzałożycielem stowarzyszenia i jego aktywnym członkiem aż do swojej śmierci w 2001 roku. Prof. Janina Józwiak w latach 1995–1999 została wybrana na członka Rady EAPS, następnie w latach 1999–2003 piastowała stanowisko wiceprezydent, a w latach 2003–2008 prezydent Rady. Po upływie tej kadencji prof. Janina Józwiak została powołana na Honorową Prezydent EAPS.

Jedną z głównych aktywności EAPS jest organizacja Europejskiej Konferencji Demograficznej (European Population Conference – EPC). Pierwsza konferencja „European Population Conference 1987: issues and prospects”, zorganizowana w Jyväskylä (Finlandia) w czerwcu 1987 roku, zgromadziła 350 uczestników. W przemówieniu otwierającym posiedzenie prof. Dirk J. van de Kaa, pierwszy

prezydent EAPS, w imieniu Rady EAPS wyraził nadzieję, że konferencja odniesie sukces, a po niej będą regularnie organizowane równie udane konferencje EPC². Oczekiwania te się spełniły. Początkowo konferencje odbywały się co cztery lata, przy czym obok szeroko zakreślonej problematyki demograficznej starano się podejmować tematy specjalne, które uznawano za kluczowe dla dyskusji o zmianach ludnościowych w Europie. Kolejna konferencja EPC odbyła się w Paryżu w październiku 1991 roku. Problematyka konferencji dotyczyła zróżnicowania procesów demograficznych między krajami Europy Zachodniej a Wschodniej oraz powiązań Europy z krajami rozwijającymi się, zwłaszcza basenu Morza Śródziemnego. Wśród blisko 500 uczestników konferencji była liczna grupa badaczy z Europy Środkowo-Wschodniej. Trzecia konferencja EPC odbyła się w Mediolanie we wrześniu 1995 roku. Poświęcono wówczas szczególną uwagę kwestii interpretacji zmian demograficznych w kategoriach ewolucji lub rewolucji. Popularność konferencji EPC i coraz silniej zgłaszana potrzeba częstszych spotkań naukowych na skalę europejską doprowadziła do uruchomienia tzw. Intermediate Population Conference, czyli spotkań naukowych organizowanych między konferencjami EPC. Pierwsze takie spotkanie „European Population: Variations on Common Themes” odbyło się w Krakowie w 1997 roku. Po kolejnej konferencji EPC, która odbyła się w Hadze w 1999 roku z wiodącym mottem „European populations on the threshold of the new millennium: unity in diversity”, zmieniono kalendarz konferencji EPC – odtąd odbywały się co dwa lata. Konferencja w 2001 roku w Helsinkach była poświęcona zmianom demograficznym Europy, a także problemom demograficznym na świecie. Z kolei konferencja EPC 2003 w Warszawie akcentowała problematykę „Population of Central and Eastern Europe: challenges and opportunities” i tzw. nowej demografii Europy. Siódma konferencja EPC odbyła się w 2006 roku w Liverpoolu, a jej uczestnicy skupiali się na wyzwaniach demograficznych związanych z procesem starzenia się populacji. Natomiast na konferencji EPC 2008 w Barcelonie dużo uwagi poświęcono migracjom zagranicznym i polityce wobec migracji w Unii Europejskiej. Dwa lata później tematem głównym konferencji EPC 2010 w Wiedniu było „Population and environment” i powiązania między zmianami demograficznymi a zmianą klimatu i zagrożeniami środowiska w skali globalnej i regionalnej. Z kolei na konferencji EPC 2012 w Sztokholmie zwrócono uwagę na „Gender, policies and population”. Tematem specjalnym konferencji EPC 2014 w Budapeszcie był „Transitions: opportunities and threats”. Dwa lata później na konferencji EPC 2016 w Moguncji skierowano uwagę na temat „Demographic

² Opening speech, First European Population Conference, 1987, European Association for Population Studies. <https://www.eaps.nl/node/167>. Dostęp 30.05.2019.

change and policy implications”. Trzynasta konferencja EPC 2018, zorganizowana w Brukseli była poświęcona problematyce „Population, diversity and inequality”. Kolejna konferencja odbędzie się w Padwie w 2020 roku.

Inną ważną cechą tych regularnych spotkań naukowych jest ich struktura problemowa. Obok tematów stałych, wokół których organizowane są sesje (takich jak: płodność, zdrowie i umieralność, rodziny i gospodarstwa domowe, migracje wewnętrzne i urbanizacja, dane i metody, starzenie się i relacje międzygeneracyjne, polityka dotycząca ludności), pojawiają się nowe zagadnienia (takie jak: gospodarka, rynek pracy i kapitał ludzki, zachowania reprodukcyjne, ludność i środowisko, populacja migrantów), które odzwierciedlają zmieniający się zakres problemów interesujących badaczy.

Konferencje EPC znalazły uznanie w rosnącym gronie badaczy zajmujących się problematyką ludnościową, stały się doskonałym forum sprzyjającym nawiązywaniu i utrzymywaniu kontaktów naukowych. Stale też rosła liczba uczestników tych spotkań – od 350 osób w 1987 roku do około 700 w latach 2008 i 2010, by osiągnąć prawie 900 osób w 2014 roku i blisko 1000 w 2016 roku, w 2018 roku w Brukseli zarejestrowano około 850 słuchaczy. O randze tego wydarzenia naukowego świadczą też rosnąca liczba uczestników z krajów pozaeuropejskich, a także coraz liczniejsza grupa studentów i doktorantów. Sukces ten jest rezultatem wspólnego wysiłku osób zaangażowanych w przygotowanie i prowadzenie konferencji – są to nie tylko członkowie komitetu organizacyjnego, lecz także naukowcy nominowani do selekcji referatów i organizacji sesji w ramach poszczególnych tematów określających strukturę problemową konferencji. To właśnie ich troska o jakość referatów i ich odpowiedni udział na sesje oraz dobór prowadzących te panele decyduje o poziomie dyskusji naukowych konferencji EPC. Rosnąca liczba referatów wymaga nie tylko większego nakładu pracy, lecz także poszerzenia grona badaczy współpracujących na rzecz odpowiedniego przygotowania konferencji.

Obok konferencji EPC do rozwoju środowiska demograficznego w Europie przyczyniło się powstanie czasopisma „European Journal of Population”, wydawanego pod auspicjami EAPS przez Springer Publishers. Oprócz tego EAPS patronuje serii wydawniczej „European Studies of Population” (ESPO), której celem jest upowszechnianie badań ludnościowych ze specjalnym uwzględnieniem tych dotyczących Europy.

Kolejnym krokiem milowym w rozwoju i integracji demograficznego środowiska naukowego było utworzenie w 2005 roku European Doctoral School of Demography (EDSD), programu jednolitego kształcenia na trzecim poziomie w Europie prowadzonego przy współudziale Max Planck Institute for Demographic Research w Rostoku. Program ten powstał jako rezultat prac Committee on Education przy EAPS, które dotyczyły kształcenia specjalistów z demografii na poziomie magisterskim i doktoranckim w Europie. Trzydzieści kohort absolwentów EDSD

kształconych na kolejnych uczelniach lub w instytutach badawczych (Rostok, Paryż, Barcelona, Lund, Warszawa, Rzym, Odense) zaangażowanych w ten program stanowi wyjątkowy wkład w potencjał badawczy środowiska naukowego w Europie i rozwój sieci kontaktów.

Do innych aktywności inicjowanych przez EAPS i prowadzonych pod jego auspicjami należy zaliczyć tzw. working groups, czyli zespoły badaczy z różnych krajów zajmujących się określoną tematyką. Grupy robocze, które już zakończyły pracę, zajmowały się następującymi zagadnieniami:

- International migration in Europe,
- The second demographic transition in Europe,
- Reproductive health in developing countries,
- Late fertility and its implications,
- Demographic change and care for older people,
- Anthropological demography of Europe.

Obecnie działają dwie grupy robocze:

- Health, Morbidity and Mortality (od 1991 roku),
- Migrant and Minority Fertility in Europe (od 2017 roku).

Pod auspicjami EAPS działa utworzona w 2009 roku Population Europe (European Population Partnership) – europejska sieć instytucji zajmujących się badaniami ludnościowymi. Jej zadaniem jest integracja badań demograficznych w Europie oraz ich upowszechnianie.

Nakreśliłam główne aktywności EAPS podejmowane w ciągu 35 lat jej funkcjonowania. W tym czasie znacznie zmieniły się warunki prowadzenia badań i współpracy naukowej w Europie. Byłam członkiem EAPS od połowy lat osiemdziesiątych i uczestniczyłam we wszystkich konferencjach tego stowarzyszenia, pełniłam zresztą różne role – referentki, osoby prowadzącej sesje, dyskusantki, organizatorki sesji w ramach określonej grupy tematycznej na podstawie nadesłanych zgłoszeń referentów. Byłam także członkiem komitetu organizacyjnego konferencji w Krakowie (1997) i Warszawie (2003). Mogę więc z całą odpowiedzialnością stwierdzić, że organizacja ta miała kluczowe znaczenie dla rozwoju demografii i badań ludnościowych w krajach Europy Środkowo-Wschodniej oraz nawiązywania i pogłębiania kontaktów naukowych demografów z tego regionu ze środowiskiem naukowym z krajów Europy Zachodniej. Już pierwsze lata funkcjonowania EAPS przyniosły rezultaty w postaci zauważalnego udziału demografów z Europy Środkowo-Wschodniej, zwłaszcza na konferencji w Paryżu w 1991 roku. Kolejne konferencje EPC potwierdzały rosnącą obecność tej grupy demografów w dyskusji naukowej. Miało to niebagatelne znaczenie dla naukowców z tego regionu przy zmianie organizacji badań naukowych w Europie w drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych. Kontakty te pomogły

w tworzeniu zespołów naukowych we wnioskach badawczych zgłaszanych do konkursu w programach ramowych Komisji Europejskiej.

Dla kolejnych generacji demografów udział w konferencjach EAPS jako studentów czy doktorantów stwarzał możliwość przedyskutowania pomysłów badawczych w szerszym gronie oraz poznania wybitnych postaci i nawiązania bezpośrednich kontaktów z nimi. Ta normalna obecnie ścieżka rozwoju naukowego młodych naukowców z kontaktami międzynarodowymi jako jej integralnym elementem stała się dostępna dla badaczy z krajów Europy Środkowo-Wschodniej także dlatego, że ich opiekunowie naukowo funkcjonowali w tym środowisku właśnie dzięki dbałości poprzednich pokoleń badaczy o rozwój demografii w całej Europie; ich wizji integracji środowiska naukowego w Europie, tworzenia wspólnej przestrzeni badań i eliminowania barier we współpracy demografów z Europy Wschodniej i Zachodniej oraz wieloletnich wysiłków, by ją urzeczywistnić. Zachęcam Państwa do zapoznania się ze szczegółowym opisem okoliczności powstania EAPS autorstwa prof. Dirka J. van de Kaa, umieszczonym na stronie NIDI³. Świetnie oddaje on wspólną troskę czołowych postaci europejskiego środowiska demograficznego o rozwój demografii i potencjału badaczy procesów ludnościowych w Europie mimo barier i napięcia politycznego na początku lat osiemdziesiątych. Uważam, że warto też podkreślić rolę prof. Dirka J. Van de Kaa, dyrektora NIDI, w działaniach na rzecz powołania nowej organizacji zrzeszającej demografów w Europie i zaznaczyć wsparcie instytucjonalne, jakie EAPS otrzymał od NIDI. Jest to ogromna zasługa dla kształtowania środowiska demograficznego i badań w Europie. Dorobek naukowy prof. Dirka J. Van de Kaa, współtwórcy teorii drugiego przejścia demograficznego, oraz całokształt jego osiągnięć zostały uhonorowane tytułem doktora honoris causa SGH w 2003 roku. W laudacji na cześć Profesora prof. Janina Józwiak, promotor w tym postępowaniu, napisała: „W kilku miejscach swej opinii podkreśliłam »europejski wymiar« działalności Profesora Dirka van de Kaa – zarówno w jego badaniach jak i aktywności na rzecz tworzenia europejskiej przestrzeni badawczej. W tym względzie jego wkład jest nie do przecenienia. Wziąwszy pod uwagę fakt, że działo się to na długo przedtem zanim ktokolwiek z nas myślał o możliwości akcesji do Unii Europejskiej, a pojęcie Zjednoczonej Europy rozbijało się o polską zachodnią granicę – te zabiegi Prof. van de Kaa trzeba uważać za wyjątkowo cenne i dalekowzroczne. Nam, demografom z Polski, dawały one poczucie wspólnoty z całą resztą międzynarodowego środowiska naukowego – i za to jesteśmy wdzięczni”⁴.

³ D. van de Kaa, *Establishing the European Association for Population Studies in 1983*, op. cit.

⁴ J. Józwiak, *Laudacja*, „Studia Demograficzne” 2003, 1(143), s. 26.

Polscy demografowie od lat tworzą grupę uczestników widoczną na konferencjach EPC, są zaangażowani w prace organizacyjne na rzecz EPC czy aktywność wydawniczą, a także inne działalności EAPS. Prof. Janina Józwiak była członkiem Committee on Education działającego w latach 2003–2016. Jako współzałożycielka EDSD była członkiem Rady Naukowej tego programu. Należała też do niej prof. Irena E. Kotowska, a obecnie jej członkiem jest dr Anita Abramowska-Kmon z Instytutu Statystyki i Demografii Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie. EDSD było w latach 2013–2015 prowadzone w Szkole Głównej Handlowej w Warszawie, a dziekanem programu była dr Anita Abramowska-Kmon. W programie tym uczestniczyli młodzi polscy demografowie w trakcie przygotowywania swoich rozpraw doktorskich. Instytut Statystyki i Demografii jest członkiem Population Europe, a prof. Janina Józwiak, prof. Irena E. Kotowska oraz dr hab. Agnieszka Chłoń-Domińczak, prof. SGH, były i są zaangażowane w wielorakie aktywności tej sieci.

Polscy demografowie byli także nagradzani przez EAPS. Na konferencji EPC w 2003 roku nagrodzono plakat „Attitudes and sexual behaviours of students in Poland – has anything changed?” przygotowany przez studentów z koła naukowego SGH pod kierunkiem dr Wiktorii Wróblewskiej. Dr Krzysztof Tymicki z Instytutu Statystyki i Demografii Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie otrzymał w 2006 roku nagrodę im. Günthera Beyera dla młodego badacza za referat „The correlates of infant and childhood mortality”. W 2012 roku nagrodzono plakat „Religious demography of emerging economies. Age structures and fertility in the BRIC countries and the global religious consequences of their economic growth”, którego autorami byli: Marcin Stonawski (IIASA i Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie), Vegard Skirbekk (IIASA), Michaela Potancokova, Wittgenstein Centre (IIASA, VID/ÖAW, WU), Conrad Hackett (PEW Research Center) i Brian J. Grim (Pew Research Center and Boston University). W 2018 roku prestiżową nagrodę im. Dirka J. Van de Kaa za osiągnięcia dotyczące demografii społecznej i badań powiązań między dynamiką ludności a zmianą społeczną otrzymała dr hab. Anna Matysiak, która do 2013 roku była pracownikiem Instytutu Statystyki i Demografii Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie. Na tej konferencji nagrodzono też plakat „The impact of life-course developments on pensions in the NDC systems in Poland, Italy and Sweden and the point system in Germany” przygotowany przez zespół, do którego należeli: Irena E. Kotowska, Agnieszka Chłoń-Domińczak, Marek Góra, Iga Magda, Anna Ruzik-Sierdzińska i Paweł Strzelecki ze Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie. Szczegółowe informacje o innych nagrodach EAPS oraz ich laureatach można znaleźć na stronie <https://www.eaps.nl>.

Dziś środowisko badaczy procesów ludnościowych w Europie stoi przed nowymi wyzwaniem. Ma jednak silną i dobrze działającą organizację. Do jej kondycji

Irena E. Kotowska

przyczyniła się praca zarówno kolejnych członków Rady EAPS, jak i osób zaangażowanych w działania różnych organów organizacyjnych EAPS oraz w przedsięwzięcia podejmowane przez EAPS. Cieszymy się z jej sukcesu, pamiętając jednak, ile zawdzięczamy jej twórcom. I nie zapominajmy o tym, że na dalsze sukcesy EAPS ma wpływ społeczność badaczy procesów ludnościowych w Europie, do której należymy.